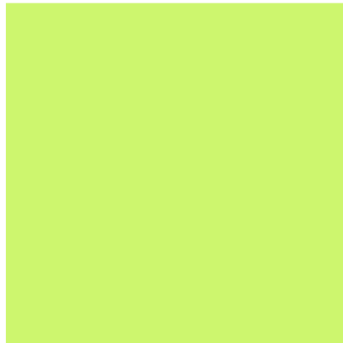
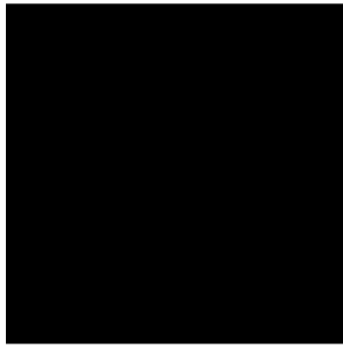
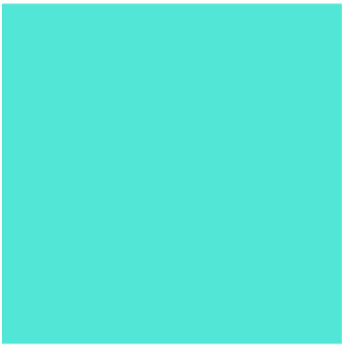

Kézikönyv

Önkéntes képzők számára

uccu Informális Roma Oktatási Projekt

Sosem volt még Magyarországon akkora igény a társadalmi gondolkodás megváltozására, annak fejlődésére, mint napjainkban.

Többek között ez az igény hívta elő az „Uccu” projektet.

A civil kezdeményezés célja, hogy lehetőséget teremtsen a találkozásra és a dialógusra roma és nem roma fiatalok között. Reméljük, hogy ez a lehetőség tágítja a fiatalok gondolkodását, és egyúttal csökkenti a diszkriminatív, előítéletes gondolkodást. A program lényege, hogy középiskoláknak kínálunk az informális oktatási módszereire épülő, 90 perces, a roma társadalommal kapcsolatos oktatási programokat.

Ezekkel a játékos és interaktív

foglalkozásokkal arra törekszünk, hogy a fiatalok és diákok minél több információra, és személyes tapasztalatra tegyenek szert a romákkal kapcsolatban és minél nyitottabbá váljanak egymás iránt.

Az „Uccu” projekt egyik legfontosabb eleme a személyesség és az interakció, ezért alapvető fontosságú, hogy ezeket a foglalkozásokat roma fiatalok tartsák, önkéntes alapon. Az élesben történő oktatási programok megelőzően a projekthez csatlakozó roma fiatalok részt vesznek majd egy felkészítő tréningen, ahol elsajátíthatják az informális oktatás módszereit, valamint egyéb szükséges technikákat és tartalmakat tanulhatnak meg.

Kikről is beszélünk

Mikor a magyarországi cigányok történetéről gondolkodunk, néhány gondolatot megkerülhetetlennek tartok kifejtteni előljáróban, melyek alapvető félreértéseket tesznek elkerülhetővé.

A történettudomány témához való közelítése az egyik olyan probléma, mely inkább akadályozza, mintsem segítené a jelen jobb megértését. Azzal a látszattal él ugyanis, hogy a múltat ismerve, abból merítve talál magyarázatokat a jelen társadalmi tényeire, lineárisként képzelve a múltból a jelenbe vezető utat, melyet még mellékutcák sem igen taglalnak. Valójában azonban nem tesz mást, mint a jelen tényeinek töredékét ismerve konstruál egy fiktív múltat, melyből a jelent magyarázni nem más, mint tautológia, körben forgó okoskodás. Nemzettörténetet alkot komolyan vehető történelmi tények nélkül, közben pedig elfedi a jelen összefüggéseinek néhány fontos elemét, illetve elhalványítja a múlt azon elemeit, melyek a jelenbe vezető egyenes vonalra nem illeszthetők.

Illúzió azt gondolni például, hogy a cigányság etnikailag homogén, zárt közösség, és az is volt mindvégig, története

folyamán. Az etnikai keveredés jóval nagyobb éppúgy a cigányok, mint bármely más nép esetében annál, mint ami a köztudatban erről él. A „mi” és az „ők” határainak kijelölésénél azonban alapvető fontosságú, hogy magunkat élesen megkülönböztessük másoktól, ezért akár több évszázada együtt élő népek esetében is gyakori az éles etnikus határok kijelölése. Ez azonban nem a közös történelem cáfolata, hanem sokkal inkább a nemzetépítő stratégiák része, azaz politika, és nem tudomány.

Gondoljunk csak bele, milyen elnevezésekkel illették a már letelepedett népek a cigányságot európai megjelenésekor. Az angol *gypsy*, vagy a spanyol *gitanos* egyiptomi eredetre utal, mivel az új, ismeretlen bevándorlókról az terjedt el, hogy egyiptomból menekültek. A magyar *cigány*, a német *Zigeuner* vagy az olasz *zingaro* egészen más eredetre utal. A középkorban Görögországban volt egy 'eretnek', varázslással és jóslással is foglalkozó népcsoport, melynek nevét az említett elnevezések őrzik. Érdekes, hogy a francia nyelv mindkét elnevezést ismeri és megőrizte a *les Tsiganes* és a *les Gitanes* kifejezésekben. De vannak spanyol

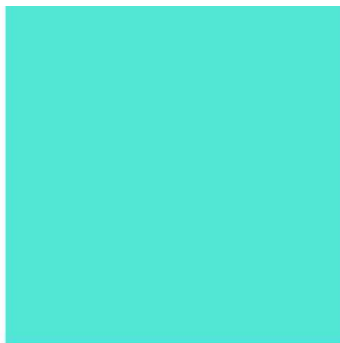

források, melyek *hungaros*-nak, azaz magyarnak neveznek, mások pedig *bohemianos* (azaz csehországi) névvel illetnek egyes cigány csoportokat.

A nyelvtudomány az eredettörténethez szintén hozzáteszi a magáét.

Kétségtelen, hogy a romani nyelv jónéhány alapszava hasonló a szanszkrit nyelvhez, és kétségtelen, hogy innen eredeztethető. A történettudomány azonban ezt a tényt az eredet megerősítéséhez használja leegyszerűsítő módon, a történelem mellékágait mintegy ignorálva. A romani nyelv számtalan perzsa, örmény, görög jövevényszót őriz, illetve a későbbiekben a balkáni és délszláv nyelvek is hatással voltak a romani

fejlődésére. A történelem ezen tényeket csupán mint a vándorlás állomásainak nyomait magyarázza, nem véve tudomást arról, hogy az egymással találkozó népek esetében nem csupán nyelvi és kulturális hatásokkal számolhatunk, hanem óhatatlanul etnikus keveredéssel is. Más szavakkal voltak cigányokhoz tartozó egyének, akik más népekbe olvadtak be beházasodás révén, s továbbiakban nem cigányként tartották számon őket; és épp ugyanígy, más népcsoportokhoz tartozó egyének cigányokká lettek beházasodás révén. Az etnikus zártság illúzióját, mint azt korábban már említettük, nem a tudomány tartja életben, hanem a nemzetépítő logika.

Hogyan közelítsünk a témához

Ha képesek vagyunk elfogadni fenti téziseket, arra a következtetésre jutunk, hogy a cigányság mint etnikum társadalmi konstrukció terméke, illetve általában az etnikum fogalmának objektivitása kérdőjeleződik meg. Ebben az értelmezésben viszont bármely népről csak integráns módon, a társadalmi és gazdasági kontextust figyelembe véve beszélhetünk. A társadalmi (interetnikus) kapcsolatokat, viszonyokat kell elemezzük és megértsük, egymás megnevezéséről és önmagunk meghatározásáról, illetve mindezek összefüggéséről kell gondolkodjunk. Mikor tehát cigányokról beszélünk, valójában önmagunkat jellemezzük. Hogy minek nevezünk egy csoportot, illetve kit sorolunk a megnevezett csoportba, sokkal inkább minket minősít. Hogy a környezet kit tekint cigánynak korszakonként és helyzetektől függően változik. A szociális ellátásról gondoskodó

intézmények számára a rászoruló, megélhetési szempontból a társadalom perifériájára szorult csoportok minősülnek cigánynak; a bűnüldözés az alsóbb társadalmi rétegekre jellemző bűncselekményeket elkövetőket minősíti annak. A renitens, normálisnak vélttől, többségtől eltérő életformát folytató egyének és csoportok ezen a módon való kategorizálásával tehát a társadalmi problémák etnicizálódnak valójában.

Fenti megközelítési mód erősen meghatározza mind a tudományos, mind a köznapi gondolkodást. Tudományos szempontból ennek az etnikai kategorizációnak az elfogadása tautológiához vezet, és a tudományosság látszatával ráerősít a sztereotíp közgondolkodásra. Leegyszerűsítve: a többség szemében renitens, deviáns csoportokat tekintik cigánynak, majd az ilyen módon meghatározott csoportot kutatva bebizonyítja, hogy azok renitensek és deviánsok. Így közelítve a tudomány számára

láthatatlanok maradnak mindazok, akik nem ezt az életformát folytatják, bár cigánynak tartják magukat, illetve bekerülnek a vizsgált csoportba sokan, akik magukat ugyan nem tartják cigánynak, de környezetük annak minősíti őket életformájuk miatt.

Amennyiben azonban a kulturális antropológia megközelítését tekintjük magunkra nézve kötelezőnek, egy csoportot csak akként minősíthetünk, amiként az a csoport önmagát tartja számon. Ez természetesen nem független attól, hogy a környezet minek tekinti az adott csoportot, épp ezért nem lehet csoportokat az egészből kiragadva kutatni, mintha egy légtüres térben lebegnének. Minden társadalmi csoport ezer szállal kötődik az adott település más csoportjaihoz, egyéneihez, a térség gazdasági helyzetéhez, számos térségspecifikus társadalmi tényhez, és jónéhány összgazdasági és –társadalmi folyamathoz. Ezeket mind figyelembe kell venni ahhoz, hogy nézőpontunk a helyére kerüljön és azt vizsgáljuk, amire kíváncsiak vagyunk.

Fontos megjegyezzük, hogy akiket mi cigányoknak, illetve az utóbbi időben éppúgy homogenizálva

romának hívunk, azok magukat a legkülönbözőbb neveken nevezik. Magyarországon is számos csoportja létezik a cigányként számon tartott népességnek, akik más és más néven nevezik magukat egymás között. Beások (azon belül is muncsán, ticsán és árgyelán), muzsikusok, köszörűsök és búcsúsok (vendek), az oláhcigánynak nevezettekben belül pedig Lovari, Posot'ari, Kherari, Colari, Kelderari, Cerhari, Mašari, Bugari, Čurari, Drizar, Gurvar és így tovább. Ebből is látszik, hogy a cigányoknak nevezettek világa jóval heterogénebb, mint az a köztudatban él.

A többség által cigánynak vélt népesség vizsgálatának azonban továbbra is van létjogosultsága, ám az ilyen vizsgálat nem arról szól, hogy milyen helyzetben vannak az egyes cigánynak nevezett közösségek, hanem arról, hogy egy társadalom hogyan bánik kisebbségeivel, illetve konkrétan a cigánynak minősítettekkel. Fontos tehát, hogy a társadalomkutató nézőpontját világossá, láthatóvá tegye, és ne etnicizáljon társadalmi rétegződéssel, illetve osztálykülönbségekkel összefüggő „társadalmi tényeket”.

A továbbiakban, mikor cigányokat említünk, azokról szólunk, akiket a környezet cigányként tart számon, akikkel cigányként bánik. Így tehát nem etnikus kategóriaként használjuk azt, hanem strukturalista módon igyekszünk közelíteni a témához, azt állítjuk a gondolkodás homlokterébe, hogy kiket és milyen alapon minősít a környezet cigánynak, és az így „létrehozott”, konstruált hátrányos helyzetű kisebbséggel miként bánik.

Gádzóvilág – homorú tükörben

Területi elkülönülés

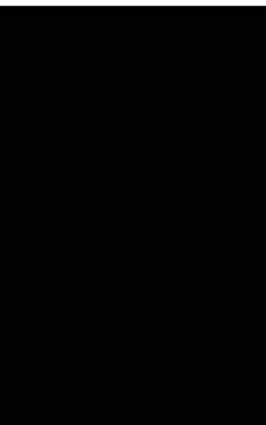
A Kádár korszak foglalkoztatás-, település- és lakáspolitikájának mára igen súlyos következménye a magyarországi cigány lakosság területi elkülönülése. A cigány lakosság már jó ideje letelepedett életet élt ennek az időszaknak a kezdetén. A szocialista iparosítás voluntarista jellegéből következően hatalmas képzetlen munkaerőt szívott fel, s egyben hatalmas tömegeket vonzott az ipari központoknak számító városok munkástelepeire – elsősorban az ország észak-keleti részén. Ebben az időszakban cigány és nem cigány munkások vegyesen lakták e városi telepeket, különösebb konfliktusok nem nehezítették a mindennapokat. A rendszer szétomlásával azonban legelsők a képzetlen munkaerő felesleges volta vált nyilvánvalóvá – így ők veszítették el elsőként munkájukat, már a rendszerváltást megelőző években. A rendszerváltással e folyamat felgyorsult és a munkástelepek élete hihetetlen gyorsasággal változott meg. Aki tehetett, az elköltözött, a kiüresedett lakásokba pedig egyre szegényebb és reménytelenebb életet élő családok költöztek. Mivel azok az üzemek, melyek korábban folyamatos munkával látták el az ott élőket,

csődbe mentek, és helyettük jó ideig semmilyen komolyabb termelés nem indult el a környéken, az ottmaradt lakosság munkához való jutásának esélye szinte nullával lett egyenlő. E telepek így a legelesettebb, reményvesztett emberek gyűjtőhelyévé váltak, akiknek egyre kevesebb az esélyük arra, hogy ebből a helyzetből kimoszuljanak. Észak-Magyarországon napjainkra már nem egyszerűen szegregált településekről, hanem egyenesen leszakadó térségről beszélhetünk, ahol egyre koncentráltabb formában van jelen az etnikus szegénység.

Azonban a falvak cigány lakosainak életkörülményei sem jobbak ennél. Számtalan intézkedés nem szándékolt következményeként a legrosszabb helyzetben lévő, leginkább elzárt kisebb méretű falvak ugyancsak a legalacsonyabb státuszúak gyűjtőhelyévé váltak. A '80-as évek településpolitikája, mely lemondott a kisebb települések fejlesztéséről és igyekezett körzeteket létrehozva központosítani a szolgáltatást és az intézményrendszert, csupán az egyik, ám nem elhanyagolható oka ennek. Másik ok az ipari termelés és mezőgazdaság összeomlásával van összefüggésben. Ahol korábban mezőgazdasági termelés folyt, ott a termelősövetkezetek az ipari vállalatokhoz hasonlóan összeomlottak. Emellett a falusi lakosok jelentősebb része szintén az iparban dolgozott, és lakóhelyéről naponta, hetente vagy havonta ingázott (távolságtól függően) a szocialista időszakban, és veszítette el munkahelyét a szocialista nagyüzemek szétesésével. A kisebb falvak helyzetének ellehetetlenítése azt hozta magával, hogy már a szocialista időszak vége felé a tehetősebb, jobb érdekérvényesítő családok elkezdtek maguknak jobb helyet keresni – közeli nagyobb falvakba, illetve városokba költöztek. Így e kisebb falvakban is a legelesettebb családok maradtak csupán. A helyzetet tovább fokozta az a korábban már említett folyamat, hogy a városokba korábban segéd- és betanított munkásként beköltöző, ott azonban mindenüket elvesztett családok elkezdtek visszaköltözni az átalakulás után. Mára – elsősorban az ország dél-nyugati részén – számos olyan aprófalva található, ahol a lakosság mind etnikailag, mind társadalmi státuszát tekintve homogén, és nem elhanyagolható az ilyen falvak jelenléte a korábbi ipari központnak számító városok környezetében sem.

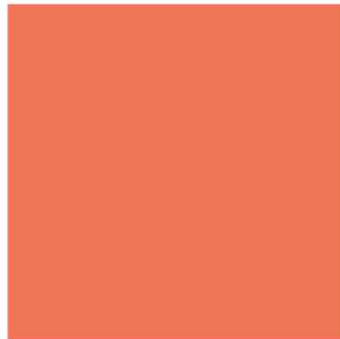

Lakhatási problémák

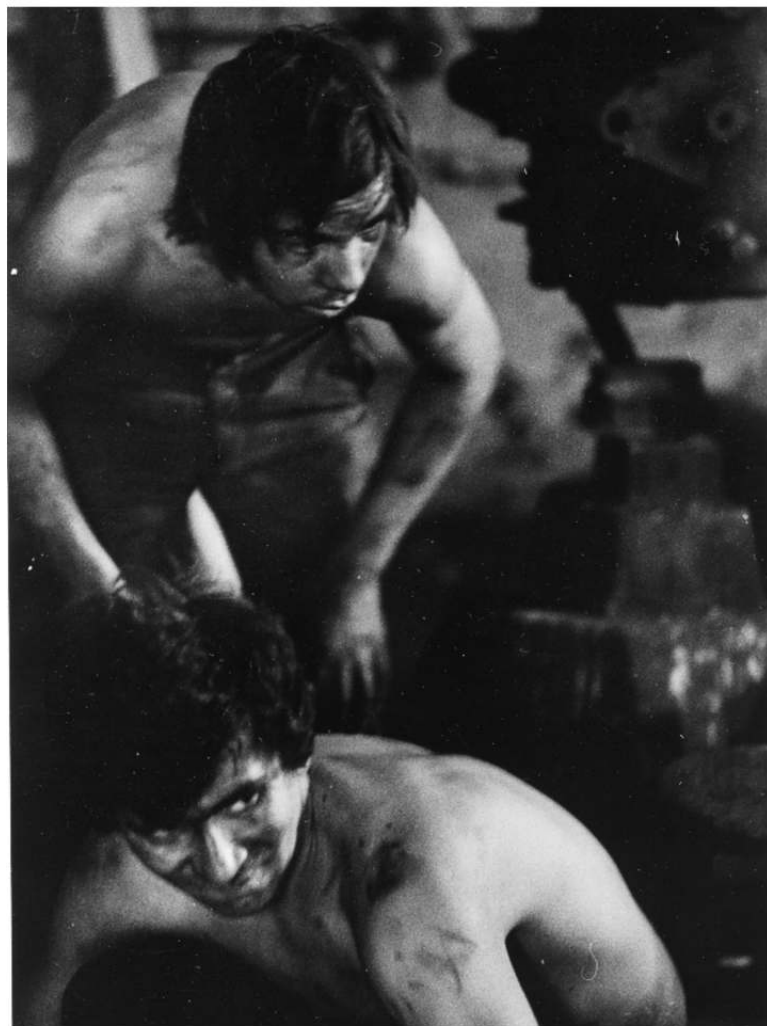
Sokan sokszor hangoztatják, mára szinte közhelyszerűvé vált, hogy a cigányság rengeteg támogatást kapott már a szocializmus időszakában is, és manapság is egyfajta privilegizált helyzetben vannak a támogatáspolitikai szempontjából. A valóságban azonban ez messze nem így van. Ha csak arra gondolunk, kik voltak valójában haszonélvezői a cigány lakosságot célzó támogatásoknak, máris más kép tárul elénk. A 60-as, 70-es években a csökkent értékű házak építését látták megoldásnak. Olyan, kisméretű és komfort nélküli (szoba-konyhás) házakat építettek, melyek igen hamar alkalmatlanná váltak arra, hogy hosszú távon családok abban éljenek. E „CS”, azaz csökkentett értékű házak teszik ki a mai úgynevezett cigánytelepek házáinak többségét. E korszak telepfelszámolásának következménye tehát nem volt más, mint a szegénytelepi életforma tartósítása, azaz a probléma szőnyeg alá söprése. A '70-80-as évek lakásvásárlási támogatásának története is éppilyen jól jellemzi a szocialista időszak támogatáspolitikájának ellentmondásosságát. A korábban már említett területi átrendeződéssel összefüggésben az aprófalvak tehetősebb lakosai elkezdtek kimenekülni. Mivel azonban házaikra nem volt fizetőképes kereslet, nem tudták azokat senkinek eladni. A cigány lakosokat támogatni hivatott lakásvásárlási támogatás azonban segített rajtuk. A jobb életkörülményekre vágyó cigány családok lépni tudtak, és komfortosabb házakba költöztek, az elköltözni vágyó magasabb státuszú családok pedig veszteség nélkül odébb

állhattak. E házak azonban minőségben igen messze voltak egy új háztól, illetve elmaradt a faluba való integrálódás nyeresége, mivel a magasabb státuszú lakosok eltűntek e településekről. A szocialista időszak támogatáspolitikája így valójában egy olyan lakosságcsere támogatójává vált, melynek hosszú távú negatív hatása a mai napig érezhető. Cigánytelepek, szegregálódó falvak, sőt leszakadó térségek problémáinak tömege vár ma megoldásra. Több körben igyekeztek már a rendszerváltás előtt és az azóta eltelt időben is az úgynevezett cigány telepeket felszámolni, ám egyik sem tekinthető sikeres akciónak. A szocialista korszakban sikerült a helyzeteket tartósítani, sőt, időnként tovább rontani. Több helyen felszámolás helyett telep-rehabilitálás történt, azaz némileg javítottak a telepi házak állagán és a szolgáltatások színvonalán – ám ez csak rövid ideig hozott korlátozott eredményt. Nem kevésszer azonban a cigánynak tekintett lakosságot a települések egy helyre költöztették, azaz a telep felszámolás végeredménye a cigány telep növekedése, ezzel párhuzamosan a belső településrészek „cigánytalanítása” volt – azaz további drasztikus szegregációt okozott. A rendszerváltás utáni időszakban jó ideig semmi nem történt az ügyben. Majd a kormányzat kitűzte maga elé, hogy felszámolja a telepeket és telepszerű lakókörnyezetben élőket integrálja. A gyakorlatban azonban ez sem vezetett látványos eredményhez. Sok helyütt a program nyertesei az építési vállalkozók, illetve a velük szövetkező helyi adminisztráció korruptabb képviselői voltak. Rossz minőségű házak épültek, nem ritkán reprodukálva a korábbi szegregált telepet a település egy másik részén – ezzel hatalmas forrásokat elpazarolva a probléma újratermelésére, tíz-tizenöt évvel való elodázására.

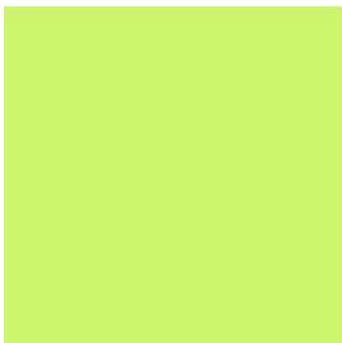

Foglalkoztatás

A fentebb említett lakhatási és területi problémák szoros összefüggésben vannak a foglalkoztatás kérdésével, s ez az összefüggés kétirányú. Egyrészt a tartósan munka nélkül maradtak a hátrányos helyzetű térségeken és településeken koncentrálnak egyre inkább, másrészt e településeken és térségekben a munkalehetőségek igen ritkák, és az alkalmi munkalehetőségek piaca is igen szűkös – azaz e térségek és települések a lakosokat mintegy fogva tartja a tartós munkanélküliségben. Jelenleg a teljes lakosság körében a foglalkoztatottság 56,8 százalék (ez önmagában is a harmadik legrosszabb az EU-ban, hét százalékkal marad el a 25-ök átlagától), addig a magyarországi aktív korú cigányoknak kevesebb, mint 25 százaléka van jelen a formális munkaerő-piacon. A magyarországi cigányokat, mint a rendszerváltás legfőbb veszteseit említik gyakran. Tudnunk érdemes azonban, hogy formális munkaerőpiacról való kiszorításuk már az 1980-as években megkezdődött. A jelenleg munkanélküliek több mint 40%-a 1990 előtt veszítette el munkáját. Az elmúlt húsz évben a foglalkoztatási adatok a cigányok körében szinte semmit nem javultak. Egy teljes generáció nőtt fel úgy, hogy szülei inaktívak voltak, illetve hatalmas mára azok csoportja, akiknek soha meg sem adatott, hogy belépjenek a formális foglalkoztatás világába.

A rendszerváltást követően számos program tűzte ki céljául, hogy a romák foglalkoztatásán segítsen. Ezek egy része (elsősorban a kezdeti időkben) célzottan roma program volt, a későbbiekben pedig inkább területi alapú, illetve rászorultság alapján célzó foglalkoztatási program. Számos ponton csúsztak félre azonban e programok is a megvalósítás során. Ennek különböző okai voltak (például félreértelmezett és kijátszott pályázati feltételek, érthetetlen pályázati szabályoknak való meg-nem-felelés vagy épp szándékos diszkrimináció), a lényeg azonban az, hogy néhány érintett ideiglenes munkához juttatásán túl ezek semmilyen eredményre nem vezettek. Az utóbbi időkben zajló foglalkoztatáspolitikai fordulat sem tekinthető a mi szempontunkból szerencsésnek. Sőt, kijelenthetjük, hogy bár szándéka nem ez, a gyakorlatban nem tesz mást, mint intézményesíti a diszkriminációt azzal, hogy nem a rászorultságot, hanem egy nehezen értelmezhető „érdem-kategóriát” szab meg a támogatások hozzájutásának feltételéül, ami a helyi önkormányzatok és intézmények gyakorlatában etnikus kategóriává válik – ezzel a mai magyar társadalom cigány és nem cigány csoportjai közötti szakadékot még tovább mélyíti.

Oktatás

A magyarországi cigány lakosság képzettségi szintje ugyancsak erősen alatta marad a teljes magyarországi lakosság mutatóinak. Közel 85%-uk legfeljebb nyolcosztályos végzettséggel rendelkezik, míg ez az arány az össznépességen belül csupán 36,5 százalékos – azaz a cigányok felülreprezentáltsága több mint kétszeres ebben a kategóriában. Szakmunkás képesítése a teljes lakosság több mint 20%-ának van, míg ez az arány a cigányok körében 12,4%. Legdrámaibb azonban a különbség az érettségizettek aránya esetében: a 40%-os országos arányhoz képest a cigányok mindössze 3,1 százalékának van középiskolai végzettsége (azaz az egyenlőtlenség itt több mint tízszeres). Közismert, és több kutatás is bizonyította, hogy az iskola a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelésének terepe. Nemzetközi vizsgálatok rámutatnak arra is, hogy a magyar oktatási rendszer a társadalmi helyzetek reprodukálásában élen jár.

A magyar oktatási rendszer már a kezdetektől védekező állásba helyezkedett, mikor a cigány tanulók nagyobb számban megjelentek a közoktatásban. (Itt érdemes megjegyezni, hogy a pedagógusok épp ugyan azzal a problémával néztek szembe, mellyel néhány generációval korábbi elődeik a XIX század közepén-végén, akik a népiskolákba kényszerített szegényparaszti gyerekek oktatásáról kellett gondoskodjanak – és épp oly idegenkedéssel fogadták e helyzetet. A paraszti gyerekek oktatási integrációja azonban nagyjából egy emberöltő alatt lezajlott.) Az első időszakban, a II. világháborút követően erre a válasz az elkülönült oktatás, azaz a cigány iskolák és cigány osztályok létrehozása volt. A nyolcvanas évek elejére az értelmiség szinte egységesen foglalt

állást az elkülönült oktatással szemben, mivel az egyben alacsony színvonalat is jelentett a gyakorlatban. Ekkor, a cigány iskolák felszámolásával egy időben hirtelen emelkedni kezdett a fogyatékosnak minősített gyermekek száma. A közoktatás újabb kerülőutat talált tehát és ellenállt az oktatási integrációval szemben. Ennek a megoldásnak azonban igen súlyos, máig ható és helyrehozhatatlan következményei lettek. Az úgynevezett kiegészítő iskolák oktatási színvonala jóval alacsonyabb az alapoktatásnál, és onnan nincs esély a továbblépésre. A közoktatás legveszélyesebb zsákutcája ez, ahonnan nincs visszaút, az elmaradás behozhatatlan. A rendszerváltást követő években különböző próbálkozások voltak arra, hogyan lehetne az oktatási rendszer egyenlőtlenségeit némileg csökkenteni. Az első időszakot a „cigány felzárkóztatás” fogalmával lehetne leginkább jellemezni. Alapideológiája e koncepciónak az, hogy a hátrányokat, a lemaradást etnikumhoz köti – azaz nem a rossz tanulóknak kíván felzárkóztatást nyújtani, hanem a cigány gyerekeknek. Így a nem cigány gyengébbek, illetve a cigány jó tanulók eseteire e rendszer teljességgel érzéketlen. A legnagyobb baj azonban nem is annyira a megközelítéssel volt, hanem a megvalósítással. Alkalmat teremtett ugyanis arra, hogy felzárkóztatás címszó alatt a cigány gyerekeket ismét külön csoportba szervezzék, és legkevésbé sem hatékony korrepetáló órákat tartsanak nekik, miközben nem cigány társaiknak például emelt szintű nyelvórákat lehetett nyújtani – a felzárkóztatásra szánt

állami normatíva terhére. Ezen a szemléleten és gyakorlaton igyekezett változtatni az elmúlt nyolc évben a hátrányos helyzetű gyerekek integrációját célul kitűző oktatáspolitikai koncepciójában letisztázta, hogy az oktatási hátrányok nem etnikus, hanem strukturális okokra vezethetők vissza, azaz elsősorban nem a gyerekek etnikai hovatartozása, hanem a szülők anyagi helyzete és iskolázottsága befolyásolja a gyerekek iskolai helytállását. A megvalósítás során azonban az e koncepcióhoz köthető intézkedések számtalanszor az iskolák, a pedagógusok, a helyhatóságok, és nem ritkán a nem cigány szülők ellenállásába ütköztek a mai napig.

Kettős ördögi kör

Ha fenti problémakörök összefüggéseit és oda-vissza hatásait végiggondoljuk, kirajzolódik egy olyan ördögi kör, mely egyre rosszabb helyzetbe sodorja a magyar társadalom egy szociális, képzettségi és területi alapon könnyen definiálható részét, akik kirekesztettségét fenti strukturális problémák etnicizálása a szimbolikus térben is megjeleníti és tovább fokozza. Ebben a helyzetben a közgondolkodásban újabban megjelennek és egyre erősödnek a kirekesztő gondolatok, melyek a cigányok elkülönítését szorgalmazzák mind területi alapon, mind az oktatásban, és ezek a gondolatok egyre sűrűbben válnak konkrét gyakorlattá, mely ismét tovább súlyosbítja a helyzetet. Egyre több olyan intézkedés jelenik meg a helyi önkormányzatok gyakorlatában, mely nem a strukturális problémák kezelését tekinti fő céljának, hanem a problémásnak bélyegzett népesség elkülönítését, szándékaikkal és érdekeikkel ellentétes helyzetekbe való kényszerítését. És egyre gyakrabban jelennek meg azok a gondolatok a politikában, melyek a szociális helyzetből fakadó problémákat kriminalizálják, és azt sürgetik, hogy a szociálpolitika helyét néhány területen vegye át a büntetőpolitika. Ez olyan helyzetbe sodorja a cigányságot, melyből egyre lehetetlenebb lesz a kilábalás. Ez egy olyan kettős ördögi kört alkot így, melynek kezelése csak egy egységes, minden területre kiterjedő, az eddigi szektorális gondolkodás helyett a területi alapon meghatározott és komplex módon kialakított programokkal képzelhető el – és minden területen az integrációt tűzi zászlajára. Az elmúlt évtizedek a jó szándékú intézkedések kisiklásának sorát kínálják tanulságul. Itt az ideje tanulni e hibákból és a felelősségáthárítás helyett végre a gyökerénél kezelni a problémákat. Ez azonban világos és határozott politikai szándék nélkül nem működik. Minden lépés, mely az integráció ellenében hat, életveszélyes ma már. Nincs idő kísérletezésre, nincs lehetőség botladozásokra és források észrevétlen elnyelésére, a támogatottak számlájára írva a kudarcokat. Mindannyiunk érdeke az, hogy egy olyan közös társadalmat építsünk, ahol mindenki azonos esélyekkel rendelkezik mind az iskola, mind a foglalkoztatás világában – függetlenül lakhelyétől, szülei iskolai végzettségétől, és természetesen függetlenül etnikai hovatartozásától.

Kérdés

Töltöttél ropogó szalmán
decemberig éjszakát,
ott, ahol sóhaj a takaró
s rád süt a hold az ajtóréseken?
Töltöttél tavaszi délutánt
cigánysoron, ahol a böjti szél
kenyérszínűre cserzi az arcot?
Láttál bölcsőt a tengeren?
Láttál-e már csupasz szívet
dobogni vértelen tenyereken?
Láttál anyja méhéből kitépett magzatot
csillaghajón átlépni a jövő századot?
Láttál-e fehér ruhás menyasszonyt
táncolni ravatalon?
Éltél-e már közönykenyéren,
mint az, kinek homlokán ég a megvetés,
mert rátapad a múlt?
Tudod, hogy nekem is fáj,
ha arcomba lépsz.
Tudod, hogy ismerlek,
Míg te rólam, semmit, rólad én mindent tudok.
Tudod, hogy ami neked bennem mesés világ,
nekem ostorhegy-valóság.

Roma Kultúra Virtuális
Háza DVD-Rom
- Foglalkoztató
- *Eredetmondák*
- *Kik vagyunk mi 1, 2*
- Előadóterem
- *I, III, IV, V, VIII, IX, X előadások*

Kemény István a Cséplő Gyuri című film szereplőválogatásán (1976)

Cigányvizsgálatok adatai

Bár a bevezető gondolatok alapjaiban kérdőjelezik meg az etnikai kategorizáció objektivitását, ezzel a cigány lakosság élethelyzetét feltáró kutatások jelentősége nem kérdőjeleződik meg. Egy társadalom magáról ad láttelelet azzal, hogyan is bánik kisebbségeivel. És ebből a szempontból nem az a fontos, ki a cigány / roma származású, ki tartja magát annak, hanem sokkal inkább az, kit tart a környezet, a em romák cigánynak. Azokkal fognak ugyanis akként bánni, akit annak hisznek, annak látnak. Ez a kategorizáció független az önazonosságtól, nem az identitás kérdéséhez kapcsolódik, hanem a társadalmi kirekesztés folyamatához, még ha szoros statisztikai együttjárás van is a két dolog között. Mikor tehát a továbbiakban a cigány / roma népességre vonatkozó adatokról beszélünk, ezt a definíciót használjuk.

Magyarországon három nagyobb úgybevezett cigányvizsgálat volt a második világháború utáni időszakban, mindhárom Kemény István nevéhez kötődik: 1971-ben, 1993-ban és 2003-ban.

Területi elkülönülés, szegregáció

Miközben az Európai Unió egy egységes szociálpolitika megvalósításán küzd, és határozottan felemeli hangját mindenféle diszkrimináció és kirekesztő tendencia ellen, és miközben 1998-ban létrejön a “Társadalmi Kizárás Elleni Európai Bizottság, Európa egészében jelen lévő súlyos probléma a társadalmi kirekesztés. Az úgynevezett kelet-európai országokban 1990 után nem ritkán tudatos, drasztikus területi elkülönítések tanúi lehettünk. Ennek persze megvoltak a történelmi előzményei is. Magyarországon például a szocialista időszakban számos szegregált telep épült állami programok hatására, és a mára etnikailag és társadalmilag homogén, leszakadó falvak illetve térségek is részint az elhibázott település- és gazdaságpolitika következményei.

A magyarországi cigány lakosság régiók szerinti eloszlása meglehetősen egyenlőtlen. Az ország északi régiójában (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye) a teljes népességen belüli arány messze meghaladja a cigány lakosság országos arányát, azaz ebben a térségben a cigányok erősen felülreprezentáltak, és ez az arány 1971 és 1993, illetve 1993 és 2003 között erősen növekedett.

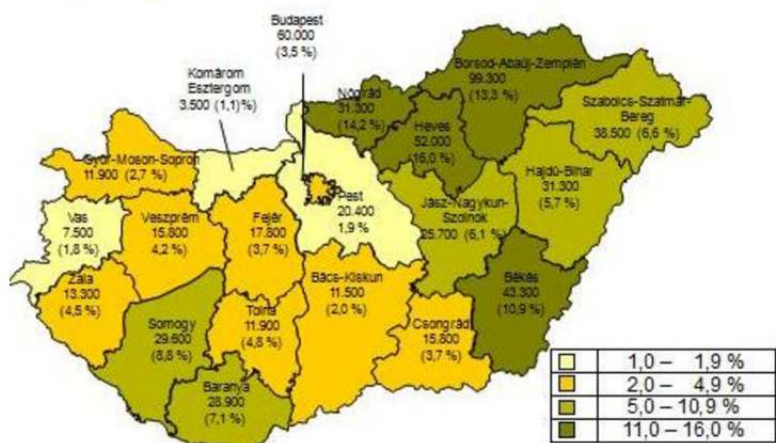

A cigány lakosság teljes népességhez viszonyított aránya régióként (százalék)

Régiók	1971	1993	2003
Északi	20,4	24,3	32,1
Keleti	23,0	19,8	19,7
Alföldi	16,0	12,0	9,4
Budapesti és iparvidék	19,0	18,2	17,8
Dél-Dunántúli	20,0	22,8	17,5
Nyugat-Dunántúli	1,4	2,9	3,5
Összesen	99,8	100,0	100,0

Forrás: Kemény-Jankó-Lengyel 2004

A cigány lakosság száma és teljes népességhez viszonyított aránya megyénként 2003-ban (fő, százalék)

A területi szegregálódás 1993 és 2003 között nagymértékben nőtt. Már 1990 előtt is jobbra csak azokba a településekre (illetve településrészekre) tudtak költözni a cigányok, amelyeket valamilyen okból (többnyire a hátrányos helyzet miatt) a nem cigány népesség fokozatosan elhagyott. A kilencvenes évek elején a már akkor is alacsony képzettségű, sokszor ingázó cigányok váltak leghamarabb munkanélkülivé, többségük már nem tudott visszatérni a munkaerőpiacra, és vált inaktívvá, vagy maradt meg munkanélkülinek még napjainkban is. A munkanélkülivé vált családok egy része új, olcsóbb lakóhelyet keresett, a szegények és cigányok településein és lakónegyedeiben. "A kedvezőtlen helyekről elmennek azok, akik mozdulni tudnak, és maradnak azok, akik erre nem képesek" (Kemény - Janky - Lengyel 2004).

A településen belüli szegregáció két irányban is megnyilvánulhat: egyrészt a cigány lakosság elhelyezkedésében a településen belül, másrészt abban, hogy a cigány családok közvetlen környezetében milyen arányban élnek cigányok vagy nem cigány lakosok.

Az 1971. évi 60%-os arányhoz képest 2003-ban a cigányok 6 százaléka, vagyis megközelítően 36 ezer ember élt elkülönült tömbben, telepeken. A lakások fekvése szempontjából igen nagyok a regionális különbségek: míg Észak- és Kelet-Magyarországon illetve az Alföldön a cigányok 10%-a élt telepen, addig Budapestre ez egyáltalán nem volt jellemző, és a Dunántúlon is 1% alatt volt ez az arány. A telepi lakások jellemzően Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Nógrád megyében voltak találhatóak.

A cigány háztartások a lakás fekvése szerinti megoszlása az egyes településtípusokon 2003-ban (százalék)

<i>A lakás fekvése</i>	<i>Falu</i>	<i>Város</i>	<i>Budapest</i>	<i>Összesen</i>
Település belsejében	40,5	46,8	100,0	49,8
Település szélén	54,7	39,7	-	41,6
Távol, de nem telepen	3,0	1,6	-	2,0
Telepen	1,7	11,3	-	6,3
Egyéb	-	0,7	-	0,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

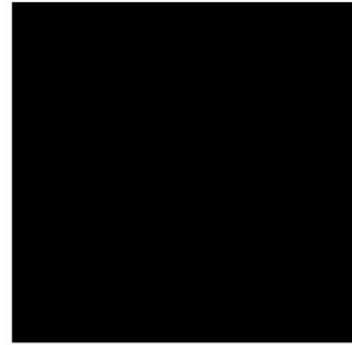
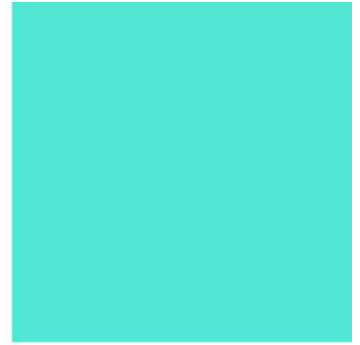
Forrás: Kemény-Janky-Lengyel 2004

A cigány háztartások a lakás fekvése szerinti megoszlása az egyes településtípusokon 2003-ban (százalék)

<i>A család közvetlen környezetében lakók...</i>	<i>Falu</i>	<i>Város</i>	<i>Budapest</i>	<i>Összesen</i>
kizárólag cigányok	40,5	46,8	100,0	49,8
túlnyomórészt cigányok	54,7	39,7	-	41,6
vegyesen	3,0	1,6	-	2,0
a többség nem cigány	1,7	11,3	-	6,3
nincsenek cigányok				
nem lehet megállapítani	-	0,7	-	0,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Kemény-Janky-Lengyel 2004

Az elkülönítést, a szegregációt csak fokozta az úgynevezett "szocpolos" és a "Cs"-lakások (csökkent komfortfokozatú lakások) építése. Ez utóbbiak során már az 1970-es évektől kezdve komfortnélküli lakásokhoz segítettek cigány lakosságot, s bár ennek révén nagyon sok cigány család jutott egészségesebb lakáshoz, mégis, hosszú távon újratermelődött a cigány családok hátrányos lakáshelyzete. (A lakáshoz jutás feltétele az 1970-es években egy év munkaviszony és 35.000 Ft előtakarékoság volt, de ennyi pénzt csak kevesen tudtak összegyűjteni). Ezeknek a lakásoknak az építése "tömbökben" történt, külön utcákat jelöltek ki a cigányoknak, így a beköltöző családok elkülönültek a település nem cigány lakóitól. Ennél is nagyobb hatást gyakoroltak az 1990-es években elindult nagyvárosi rehabilitációk, amelyeknek során a régi, korszerűtlen, leromlott épületek lebontása miatt a belső városrészekből a külterületekre kényszerültek a cigány családok.

Szűz Mária a Holdban

Orsós János története

Emlékszem rá, amikor kicsi voltam, minden este az egész cigánytelep összejött. A mi telepünk az erdő alatt van, nagyon-nagyon szegény, de mégis gyönyörű. Nyáron nagyon jó illata van az akác és a bodza virágának. Akkor, amikor ezek virágoznak, szívesen ülünk ki a sötétbe a jó illatban.

Hajdan a férfiak hatalmas nagy tüzet raktak, és ott volt az egész telep. Nem csak az öregek voltak ott, hanem mi gyerekek is. Hallgattuk a gyönyörű meséket, amiket az öregek meséltek nekünk a tűz körül. Mindig tátott szájjal hallgattuk.

Istenem, milyen szép is volt az... A fa pattogva égett a parázson, az öregek meg hatalmas nagy tajtékpipából pipáztak, még most is érzem a füst illatát. Minden anya az ölében fogta a gyermekeit, olykor belealudtunk a gyönyörű mesékbe.

Egyszer, éppen telihold volt, nagymamám odahívott magához egy csomó gyermeket, és a holdra mutatva ezt mondta:

–Nézzetek csak fel a Holdra, ott lakik Szűz Mária, látjátok?

– Nem, nem látjuk – mondtuk mindannyian.

– Nézzétek csak, fent a Hold közepén van Mária feje. Látjátok, ott a Hold oldalán ki van engedve a hosszú haja, éppen most alszik, egy hatalmas nagy dunyhával van betakarózva.

Ahogy így elmagyarázta, mindegyikünk ott látta Szűz Máriát.

Azóta, amikor telihold van, mindig felnézek rá, és ott látom benne Szűz Máriát, és mindenkinek megmutatom. Ahányszor felnézek, annyiszor eszembe jut nagymamám, és tudom, hogy örül annak, hogy gondolok rá, és emlékszem az ő tanítására.

Schiffer Pál:
Faluszéli házak (1972)
Almási Tamás:
Meddő (1995)

Roma Kultúra Virtuális
Háza DVD-Rom
- Előadóterem
- VIII. előadás: Bernáth
Péter - A cigánytelepek
felszámolása

A nadrágom foltos...

A nadrágom foltos
a ruhám rongyos
mindenem, amim van
rendetlen, bolondos.
A ház, amelyben lakom
ajtájával mintha
nem is a konyhába,
de sehová se nyílna.
Kotyogó riglivel
billen jobbra-balra
ferde válllaival
néz az ablakokra.
Az üvegek is vakok,
oly porosak, hogyhát
ember legyen aki
szemeivel belát.
Én bizony kilátok,
ha fény van, ha árny,
ezért jön tán elém
fonákul a világ.

Foglalkoztatás, munkaerőpiac

Az 1971-es adatok alapján a munkaképes korú (15–59 éves) cigány férfiak 85 százaléka volt aktív kereső. 75 százalékuk volt állandó munkaviszonyban foglalkoztatott, további 10 százaléknak pedig ideiglenes munkaviszonya volt vagy önállóként dolgozott. Országosan ez az arány 87,7 százalék volt, a férfiak foglalkoztatási arányában tehát kicsi volt a különbség cigányok és nem cigányok között. A nyolcvanas évek végéig cigány férfiak foglalkoztatottsága kis mértékben csökkent – a tanulók számának párhuzamos növekedése mellett. Ekkor a munkaképes férfiak háromnegyede dolgozott.

A nőknél más volt a helyzet. 1971-ben országosan a nők 64 százaléka, a cigány nőknek 30 százaléka volt aktív kereső. Ez a különbség elsősorban a cigány családoknál tapasztalható magasabb gyerekszám miatt van összefüggésben. A hetvenes években növekedett a cigány nők foglalkoztatottsága: az évtized végén elérte az 50 százalékot, és ezen a szinten maradt a nyolcvanas évek végéig.

A foglalkoztatottság országosan a nyolcvanas évek közepén volt a legnagyobb. 1985-ben 5 millió ember volt aktív kereső, és további 400 ezer foglalkoztatott nyugdíjossal együtt 5 400 000 volt a foglalkoztatottak száma. A nyolcvanas évek második felében recesszió kezdődött, majd 1990 után olyan mérvű gazdasági válság tört ki, amelyhez hasonlót az ország azelőtt soha nem élt át. A munkahelyek elvesztésének idejét vizsgálva azt láthattuk, hogy a cigányok valamivel hamarabb kerültek tömegesen az utcára, mint a nem cigányok.

1993-ra hárommillió nyolcszázezerre csökkent a foglalkoztatottak száma, vagyis 1985-höz képest 1 600 000 ember veszítette el munkahelyét. Aki tehetett, nyugdíjba menekült. 1989 és 1993 között 400 ezerrel nőtt a nyugdíjasok száma. A cigányoknál korábban kezdődött el a nyugdíjba menekülés. 1985-ben 16 ezer, 1993 végén 47 ezer volt a cigány nyugdíjasok száma. 1993-ra 700 ezer ember vált nyilvántartott munkanélkülivé. A többiek – félmillió ember – az inaktív személyek közé kerültek, vagyis ők

inaktívnak nevezett munkanélküliek voltak. 1993-ra – a munka nélkül levők számának növekedésével együtt – megnöttek a kulturális és demográfiai különbségek a dolgozók és nem dolgozók csoportja között – cigányok és nem cigányok körében egyaránt. Elsősorban az iskolázatlanok vesztették el munkahelyüket. A felsőfokú végzettségűekhez képest a középiskolát végzetteknek két és félszeres, a csak nyolc osztályt végzetteknek ötszörös esélyük volt arra, hogy munkanélkülivé váljanak. Nagy szerepe volt a területi különbségeknek is. Budapesten 6,6 volt a munkanélküliségi ráta, Borsodban 20,2, Szabolcs-Szatmárban 20,6, Nógrádban 21,3.

A cigányoknál még nagyobb volt a munkahelyek elvesztésének aránya. A foglalkoztatott cigányok száma 1985-ben 125 ezer, 1989-ben 109 ezer, 1993 végén 56 ezer volt. 1985-höz képest 69 ezer cigány ember vesztette el munkahelyét. Az országban a munkahelyek 30 százaléka, a cigányoknál a munkahelyek 55 százaléka szűnt meg.

E jelenség mögött elsősorban a cigányok alacsony iskolázottsági mutatója áll. A húszévesnél idősebb cigányok 43 százalékának volt 0–7 osztályos és 41 százalékának 8 osztályos végzettsége, míg a nem cigányok közül 0–7 osztályt 19, nyolc osztályt 25 százalék végzett.

A második ok a cigányok lakóhelye volt. Nagyon kevés cigány élt Fejér, Komárom-Esztergom, Vas és Veszprém megyében, a legkevesebb pedig Győr-Moson-Sopron megyében. Pontosan ezekben a megyékben volt a legkisebb a munkanélküliség. Ezzel szemben már akkor is Borsod-Abaúj-Zemplénben volt a legnagyobb a cigányok száma és aránya. Borsodot Szabolcs követte, majd Nógrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú és a Dunántúlon Baranya és Somogy.

A harmadik ok az volt, hogy a teljes foglalkoztatottság idején a cigányok elsősorban olyan gazdasági ágakban találtak munkát, amelyek később a válságban tönkrementek. Az építőiparban például a munkanélküliségi ráta az országos átlagnak csaknem kétszerese volt, márpedig 1971-ben a foglalkoztatott cigányok 26 százaléka az építőiparban dolgozott. Számuk akkor 25 ezer volt, és az építőipar dolgozóinak tíz százaléka volt cigány. A három ok együttesen sem ad ugyanakkor teljes magyarázatot a cigányok munkanélküliségének 1993-as – sem pedig a 2003-as, vagy a ma is tapasztalható – mértékére. A negyedik ok a diszkrimináció. Ennek hatásairól azonban nincsenek megbízható kutatási adatok.

Orsós Mihály

Született: 1956. 03. 24. Szekszárd
Általános iskolai tanulmányok:
Bogyiszló, 1962–70
Középiskolai tanulmányok:
szakmunkásképző, esztélyos
szakma, Budapest és Szekszárd
1. munkahely: műszerész,
Szekszárdi Műszergyár.
Katonai szolgálat: 1977-1978.
Házasságkötés: L. E. 1974.
Gyermekek: Mihály (1975), Levente (1978),
Edit (1982)
További tanulmányok: 1984–1988 Csapó Dániel
Mezőgazdasági Szakközépiskola, érettségi.
2. munkahely: Bogyiszlói Budagyöngye Mgtsz,
gépjárművezető.
3. munkahely: tűzoltó, Paks.
4. munkahely: buszsofőr, Szekszárdi Volán.
5. munkahely: vállalkozó
6. munkanélküli
Jelenlegi foglalkozása: 2000 óta szállodai alkalmazott,
Amerikai Egyesült Államok, Daytona.

“Most az a helyzet, hogy ugye én kilenevenkilencben lettem munkanélküli. Addig folyamatosan dolgoztam, a Volánnál sofőrkedtem. Nem volt jövedelem, család a nyakon, nekik se, és úgy szép lassan elúszott minden. Hát ott voltam, hogy próbáltam vállalkozni. Próbáltam vállalkozni, nem jött össze, éppen azért, mert nem volt tőke, nem volt pénz hozzá. Mivel nem láttam a közeljövőben konkrét lehetőséget, ezért fordultam Amerika felé. Volt egy srác, aki már akkor kinn dolgozott, és akkor ott jöttek a hírek, ugye, jöttek, hogy ott kint ilyen és ilyen lehetőség van, hogy hát hét dolláros órabért fizetnek, ezeröttszáz dolláros havi bért lehet keresni. És akkor így elmentünk. Na aztán ott dolgoztunk három hónapot, egy úriembernek a vállalkozásában. Imádtak az amerikaiak. Főleg imádtak azért, mert érdeklődtem a nyelvük iránt, próbáltam a magam esztől tanulgatni, beszélgetni velük. Szerettek azért, mert megbízható munkás voltam, tehát nem kellett a sarkamban lenni.”

(Orsós Mihály – Bogyiszló)

Schiffer Pál:
Fekete vonat (1970)
Kőszegi Edit:
Jobban szeretnék élni
(1995)
Kőszegi Edit – Szuhay
Péter:
Történetek a
boldogulásról

Roma Kultúra Virtuális
Háza DVD-Rom
- Olvasóterem
- Kutatószoba
- Szakmák
- Foglalkoztató
- Jobban szeretnék élni

Oktatás és szegregáció

Az Európai Unió tagállamaiban ma mintegy tízmillió roma él. Nagy részük mélyszegénységben, mely elsősorban abból fakad, hogy alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, tartósan munkanélküliek, embertelen körülmények között, cigánytelepeken, teleszerű lakókörnyezetben élnek. Komoly problémát jelent a szegregáció, mely elsősorban az oktatás és lakhatás területén a romák szociális és etnikai alapon való elkülönítését, társadalmi kirekesztését jelenti. A szegregáció akadályozza az alapszolgáltatásokhoz, mint az egészségügyi ellátáshoz, szociális szolgáltatásokhoz, oktatáshoz való egyenlő hozzáférést, illetve alacsonyabb minőségű szolgáltatások elérését teszi lehetővé számukra. A társadalmi helyzetből fakadó hátrányoknak és a diszkriminatív gyakorlatnak egymásra hatása pedig a folyamatos társadalmi és gazdasági kirekesztettség, mint arra már korábban utaltunk.

Kutatások sora mutatta meg, hogy a számos országban a szegények/romák alacsonyabb hozzáférése a minőségi oktatáshoz, az elemi, hétköznapi infrastruktúrához nem csak az általuk nagyobb arányban lakott térségek és települések általában rosszabb körülményeiből fakadnak. Ezt befolyásolja az is, hogy

- a legszegényebbeknek mindig gyengébb az érdekérvényesítő-képességük a helyi fejlesztési források elosztásakor;
- hatékony deszegregációs intézkedések nélkül a fejlesztések fenntarthatatlanok, és a legjobb esetben is „fájdalomcsillapítóként” funkcionálnak – a szegregált körülmények automatikusan vezetnek a fontosabb mutatók leromlásához, és általában a közszolgáltatások színvonalának süllyedéséhez.

A roma gyermekek, tanulók száma, oktatási helyzetük Magyarországon

A cigány népesség számát és azt, hogy hány roma gyermek, tanuló jár óvodába, iskolába, középiskolába, főiskolára és egyetemre – részlegesen, becslésekkel tudjuk megválaszolni, hiszen Magyarországon hivatalos adatgyűjtés a tanulók etnikai származásáról 1992 óta nem folyik. Az 1992/93-as tanévig az oktatási és egyéb statisztikában a származásra vonatkozó adatokat még nyilván lehetett tartani, azóta viszont csak kutatási adatok állnak rendelkezésre a roma tanulók számát illetően. A 2003. évi reprezentatív roma kutatás (Kemény István) adatai szerint a magyarországi cigány népesség lélekszáma 600 ezer fő volt, a teljes népesség 6 százaléka. Az Országos Kompetenciamérés adatai alapján becslülve 2006-ban a közoktatás első nyolc évfolyamán tanuló diákok körülbelül 13%-a, 108-112 ezer fő cigány. Az érettségit adó középiskolák négy évfolyamán nagyjából 18-19 ezer roma tanul. Miután itt is magas a

lemorzsolódás, biztosan nem állítható, hogy ugyanennyien meg is szerzik az érettségit.

A felsőoktatásban tanuló roma fiatalokról igen kevés adat áll rendelkezésünkre. A legközelítőbb becslést a Romaversitas Alapítvány és a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány (MCKA) ösztöndíjai alapján tehetjük. A legtöbb hallgatót támogató MCKA közalapítvány adatai alapján végzett becslés szerint a 2000-2007-ig tartó időszakban kb. 1470 roma ösztöndíjas szerzett nappali, 300 levelező, vagy esti tagozaton felsőfokú végzettséget.

Az MCKA adatainak tükrében mára évente kb. 200 roma hallgató nappali tagozaton, valamint további mintegy 100 fő esti, vagy levelező tagozaton szerez felsőfokú végzettséget. E becslés azonban nem tekinthető teljes mértékig megbízhatónak, tekintve, hogy pl. nem történt követéses adatrögzítés, azaz itt sincs adatunk a lemorzsolódás mértékéről.

A roma gyermekek iskolai diszkriminációjának egyik hangsúlyos formáját jelzi, hogy legkevesebb 799 homogén roma gyógypedagógiai osztály található ma az általános iskolákban (Havas Gábor – Liskó Ilona: Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában, Felsőoktatási Kutatóintézet, 2005), azaz az összes gyógypedagógiai osztály (a kutatás évében, 2004-ben 3330) több mint negyedében kizárólag roma tanulókat oktatnak. A témába vágó kutatások szerint az eltérő tantervű tagozatok sok esetben a cigány gyerekek elkülönítésének legális módszereként működik.

A magyar iskolarendszerben korábban is meglévő szelekciót felerősítette a nyolcvanas évek vége felé kialakuló, majd a rendszerváltással kiteljesedő úgynevezett *szabad iskolaválasztás*, melynek feltételezett szabadsága kevesek kiváltsága. A szegény és gyenge érdekérvényesítő családok (azaz a romák nagy részének) gyermekei többségükben az átlagnál gyengébb színvonalon működő iskolákban koncentrálnak, míg az „elit” gyermekei a szülők akarata és pénztárcájának vastagsága szerint válogathatnak az oktatási szolgáltatások között.

A cigány gyerekek szélesebb körű iskoláztatásának kezdete (60-as évek) egyszersmind iskolai elkülönítésük történetének kezdete is. Azt is mondhatnánk, hogy a cigány gyerekek nagyobb arányú iskolai megjelenésének exponenciálisan növekedő hozadéka lett a különböző „speciális” bánásmódok elterjedése.

A minőségi oktatási szolgáltatásokhoz való hozzáférés területileg is különböző, ráadásul mindez szorosan összefügg azzal, hogy a szegénység területileg is koncentrálnak Magyarországon. A hátrányos helyzetű régiókban az alapfokú oktatás személyi és tárgyi infrastruktúrája elmarad az országos átlagtól. E térségekben és településeken gyakran alapvető oktatási szolgáltatások sincsenek biztosítva vagy egyszerűen a törvényi előírásoknak nem felelnek meg.

Ráczt célzott, a fegyver csöve körül füstkarika jelent meg, aztán csak egy halk dübbenést hallottam. (...) Égető, forró érzés töltötte el a testemet. (...)

Este Ráczt személyesen jött el hozzánk...

– Kiegyezni jöttem – mondta, mintha most ébredt volna –, de látom, igazuk van. Nem érjük meg, hogy az ügyvédhez menjünk, maguk is a bosszú áldozatai lennének.

Megvárjuk, amíg a legény jobban lesz. (...) Most

hatodikos a fiú, ugye? – kérdezte, felém pislantva, Ráczt.

– Igen – mondta apám.

– Minden évben az állam költségén egy-két szegény gyereket a gimnáziumba küldünk azok közül, akik jó tanulók, vagy valamiben tehetségesnek látszanak. Ha akarják, akkor a fiút előjegyzem továbbtanulásra. (...)

– Bizony, ha lehetne, elküldenénk felső iskolára, nem bánánk, ha mi rongyokban járnánk is, csak tudnánk kitaníttatni. (...)

A szavak hallatára nagyon elszomorodtam. Nem elég, hogy majdnem agyonlőtt a tisztelt igazgató úr, most egy másik iskolát akar a nyakamba akasztani.

(...)

Anyám nem szólt egy szót sem, pedig első dolgom az volt, hogy bejelenttem a szándékomat, megvárta, amíg mindenki elaludt.

– Jól van fiam, én megértelek. Tudom, hogy nem könnyű cigánynak lenni, de holnaptól kezdve már nem leszel az.

– Hát? – néztem rá érdeklődve.

– Semmi hát, csak az iskolában voltál az, ahol megvetettek, kigúnyoltak, kinevettek, itthon más leszel, gyáva, bolond, akinek nem fog a feje, hiába szeretnék taníttatni.

Nem érted, hogy mindenki szeret, rajongva vesznek körül, mert azt hitték, hogy te, aki annyi voltál, mint ők, megmaradsz nekik, értük, velük? (...)

Választhatsz te is, most lefekszel, vagy fennmaradsz.

Éreztem, hogy nem az ágyról beszél, de nem is az ébren maradásról. Szó nélkül vettem elő az órarendemet.

(Füstös képek, részletek)

Köszegi Edit:

Kitörési pont

Szederkényi Júlia:

Tigrisfej

Dégi János – Kóczé Angéla:

Másodosztály

Tölgyesi Ágnes:

Cigány ABC

És mi a csodát lehet ezekre válaszolni?

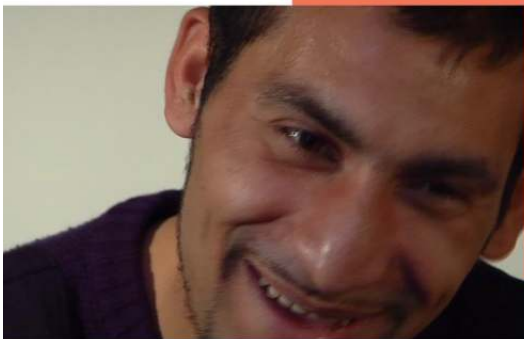
„Miért olyan sok a cigány családokban a gyerek?”

Már az elején pontosítsuk a kérdést: miért van sok cigány családban sok gyerek? Egy társadalmi csoport demográfiai viselkedése alapvetően strukturális okokra vezethető vissza, mégha a csoporton belül egyéni és egyedi eltérések tapasztalhatók is. A 18-19. század fordulóján a magyarországi arisztokrácia körében nem volt ritka az egy-egy anyára eső tíz fölötti gyermekszülés, a halandósági mutatók javulásával a két világháború közötti időben az észak-magyarországi területeken még az agrárnépesség körében a korai házasság, a gyermekáldás elfogadása, ilyenformán a sok gyermek volt az általános érték. Mára a sok gyermek vállalása egyes vallási közösségek, értékazonosságon alapuló kiscsoportok, és kiváltképp a szegény, marginalizált közösségek jellemző „demográfiai magatartása”. Azokban a cigány közösségekben, amelyeket a helyi társadalom emberszámba vesz, ahol a fiatalok továbbtanulását az iskola segíti, ahol a gyermekek számára az iskola a társadalmi integráció eszköze, ott a társadalmi átlag szerint a házasságkötés jóval húsz év felett lesz, a munkahelyi karrier reményében pedig a vállalt gyermekszám is 2-3 körül mozog. Ott azonban, ahol semmi perspektíva nem áll a fiatalok előtt, ott a korai házasság, s ezzel az önállóság, a szülőktől való függetlenedés tűnik megoldásnak, s a gyermekekben találják meg a boldogságot, az élet örömeit. Emellett pedig - mindenféle hiedelmekkel szemben - kijelenthetjük, hogy a gyermekekből nem lehet megélni.

Heten voltunk testvérek, hat fiú, egy lány.

A legidősebb lánytestvéremnek van hat gyereke, a bátyámnak Boldinak is. Szilveszternek három, Iminek négy, Tibinek is három. Nekem meg most négy lesz, az öcsémnek meg már van kettő.

Örültem, hogy hat testvérem van, meg hogy én kicsi voltam, ők jobban odafigyeltek rám, meg vigyáztak rám, nehogy csináljak valami rosszat, meg ne barátkozzak olyanokkal, akik rosszba visznek, meg tudtam kikhez menni. Meg különben láttam volna, hogy másnak ott van a bátyja nővére, húga, kistestvére, nekem meg nincsen? Én nagyon örültem neki hogy van sok testvérem, és tudok mindegyikhez menni.

(Rác Roland, Szendrőlád)

„A cigányok azért maradnak ki gyakrabban az iskolákból, mert butábbak, mint a nem cigányok?”

Alapvetően azt kell látni, hogy az iskola követelményrendszere, az elvárt tudás osztályfüggő: az iskola értékei és követelményei, a feltételezett kezdeti tudás középosztályi, melynek sok roma gyermek már az indulás során nem képes eleget tenni. Már az első kudarc stigmatizálódhat, mely egy életre elveheti a kedvét a gyerekeknek az iskolától. Nagyjából minden gyermek azonos képességekkel születik: az nem mindegy, hogy ezekből mit lehet kibontakoztatni, s mi az, ami örökre rejtve marad. Sikerélmények nélkül nem képzelhető el jó teljesítmény. És ne feledjük, ha bármelyikünk egyszer csak egy jóval nehezebb osztályba kerül, kollektív segítség nélkül nehezen hozhatja be hátrányát. Szociológia közhely, hogy a gyermekek nem oly könnyen tudják, akár csak egy grádicsal is meghaladni szüleik társadalmi helyzetét. Nagy átlagban, nagy esetszámok mellett nehéz a kevés iskolával rendelkező szülőknek gyermekeikből egyetemi hallgatót nevelni. De már ez a kisiskolában eldől, amely a mesekönyvre, a bábszínházra, a legóra, vagy éppen babaházra épít, s akkor a gyermekszobáról és a nyaralási bújárbokról még nem is beszéltünk. Szóval azért maradnak ki a gyerekek, mert nem hozzák otthonról az elvárt középosztályi tudást, s azt az iskolai környezet támogatása hiányában képtelenek is behozni.

Iskolai élményeim vannak jók is, meg rosszak is. Az első napon tudom, hogy félttem a tanároktól, meg hogy mi lesz. Aztán jó volt, rengeteget hülyéskedtünk úgy együtt barátok, meg mentünk kirándulni.

Hát jó voltam matekból. Azért szerettem, mert voltak ilyen feladatok, és a tanár feladta, és aki leghamarabb megoldotta, az piros pontot, csillagot kapott, megdícsért bennünket.

Majdnem minden órán játszottunk, akkor így jobban megkedveltem, hogy ez miért jó. Játszunk is, tanulom is, számolok is, így jobban meg tudtam tanulni. Meg a testnevelést szerettem, abban nagyon jó voltam.

A németet és a kémiát nem szerettem. Nem értettem, és nem tudtam odafigyelni. Vagy nem jól magyarázta a tanár, vagy nem tudom, valamiért nem szerettem azokat, mindenki a könnyebb tantárgyakat szereti, nem?

(Rác Roland, Szendrőlád)

„A cigányok azért nem dolgoznak, mert nem szeretnek dolgozni?”

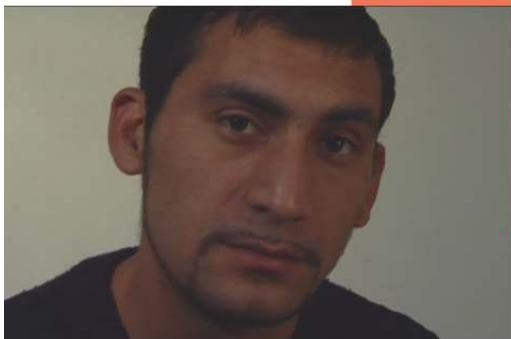
Az, hogy a cigányok nem szeretnek dolgozni, igencsak régi és masszív közhely. De a cáfolat előtt nézzünk meg néhány valódi társadalomtörténeti tény. Európa északi és nyugati fele (az időszakos munkanélküliség ellenére is) munkaerőt szív fel, keleti fele pedig fölösleges munkaerőt bocsát ki. Minden társadalomban él és hat a foglalkozások és munkakörök merev hierarchiája, mely magasan értékelt és a megvetett, lenézett tevékenységek rendszerét hozta létre. A foglalkozások és munkakörök társadalmi rétegeket és csoportokat emelnek ki és tartanak fenn, illetve nyomnak el. Ez egyfelől az iskolai végzettségen és a szakképzettségen alapul, és erőteljesen épít a társadalmi kiszolgáltatottságra. Amíg Németország az 1960-as években a török és jugoszláviai vendégmunkásokat alkalmazta a nehéz és megvetett, jobbára szakképzettséget nem igénylő munkákra, addig Magyarországon az iskolázatlan és szakképzetlen cigányok tízezrei adták az ország ingázó „vendégmunkás” tartalékát. Sokáig érdeke is volt a munkaerőpiacnak ezt a helyzetet konzerválnia: olcsó és mobilizálható, a piszkos munkát is elvégző munkások tömegei álltak rendelkezésére. Amikor azonban az extenzív iparosítás tartalékai kimerültek, bekövetkezett a gazdaság racionalizálása, ez a korábban olcsó munkaerő feleslegessé vált. Mind az ipari körzetekben élők, mind az oda ingázók tartósan munkanélkülivé lettek, azok váltak gyermekeikből is. Dolgoznak mind, csak olyan helyen élnek, ahol egyszerre sokuknak nincs munkájuk, s nem is reménykedhetnek egyhamar helyi fejlesztésben.

Akármit bevállalnék, bontás, metszés, takarítás, irtás, kapálás, ásás, mindent, akármit bevállalnék, ha lenne olyan munka...

Most azokat veszik fel, akik RÁT-osak, RÁT-os segélyen vannak. Majdnem olyan, mint a szociális, csak kevesebb. Azért kell bedolgozniuk, hogy nekik is meg legyen a napjuk, hogy ugyanazt kapják egységesen utána. De most másnak ilyenkor nincs munka, hogy igazságos legyen...

(Rác Roland, Szendrőlád)

„Ha vidéken kevés a munka, miért nem mennek a nagyvárosokba dolgozni a romák?”

A megközelítően teljes foglalkoztatás időszakában, úgy az 1980-as évek utolsó harmadáig a munkásokat szervezett keretek között szállították munkahelyükre, munkásszálláson biztosították pihenést számukra, s még a szociális juttatások sem voltak szűkmarkúak. Mindennek ára volt; elsősorban a családfő családjától való huzamos távolléte, a gyermekek apa nélkül nőttek fel, a feleség egyedül kellett ellásson mindenotthoni teendőket, miközben többségük napközben ugyancsak dolgozott. Ott volt azonban cserébe az anyagi biztonság, a rendszeres havi jövedelem, a hitelképesség, a tervezhetőség, végső soron a család kispolgári szinten való életlehetősége. Ezt az életet nagyon szeretnék ma is az emberek. Nincs okunk kételkedni abban, hogy ez igaz vágy, s ha lenne rá lehetőségük, élnének is vele. Nézzük meg közelebbről: aki falun lakik és munkanélküli, városra vágyik, abban a reményben, hogy majd ott munkát kap, aki városban lakik, s ott munkanélküli, s mert alig tudja a közüzemi díjakat befizetni, az meg abban reménykedik, hogy falun csak olcsóbb az élet.

„Miért van még mindig több száz cigánytelep Magyarországon? A romák ott érzik jól magukat?”

Ha visszaidézzük Budapest, vagy bármely magyarországi nagy- és középváros XIX. századi térképét, azt láthatjuk, hogy a különböző társadalmi csoportok (vallási, etnikai, foglalkozási hovatartozás alapján) különülnek el, vagyis a rendies helyzet leképeződik a településszerkezetben. Cigánybécs, Rácváros, zsidó kereskedők és kézművesek lakta Krakkó, Halászwáros, „Csikágó” mint szegénynegyed, s megannyi elnevezés árulkodik erről. De ez az elkülönülési és elkülönítési gyakorlat napjainkban is érvényes. A gazdagok nemcsak, hogy nagy értékű övezetek drága házaiban laknak, hanem házaik egyre inkább mások által megközelíthetetlen, zárt és őrzött telepeket alkotnak. A szegények közben lerobbant településrészekre húzódnak; oda, ahol még számukra megfizethető ingatlanok kaphatók, vagy lakóövezetük „rohad el” és értéktelenedik. Gyakori, hogy kiszolgáltatott emberi közösségek ott élnek, ahol számukra helyet jelöltek ki, ahol még megtűrik őket. A gettóban élő romák is szívesen élnének a legelőkelőbb lakóparkokban, s még az sem zavarná őket, hogy szomszédjuk nem volna cigány, s egész nap klasszikus muzsikát

Szendrőládon, a cigánysoron lakom azt úgy hívják, hogy csélakások vagy csak cső. Nagyon sok cigány lakik ott, az annyiból nem jó hogy ott laknak egymás mellett, kibeszélik egymást, túl közel vannak egymáshoz, veszekednek... Sok nagyon a gyerek és azokon vesznek össze, mert a gyerekek ugye bántják egymást, aztán a szülő meg nem hagyja, védi az övét, szóval így nem jó, hogy sokan vannak...

Sokszor megfigyeltem, hogy akik már megszokták a mindennapos munkát, reggel felkelnek, elmennek vízért – úgy 150-200 méterre van a csap – aztán elmennek fáért, hazamennek, összevágják, összehasogatják az asszonymak, hogy tudjon főzni, ami van otthon munka a kertben, megcsinálják, az udvaron összeszedik a szemetet, ha van, aztán elmennek a faluba barátaikkal, testvéreikkel, beszélgetni, az asszony meg otthon megfőz.

(Rác Roland, Szendrőlád)

„A bűnözés a cigányok vérében van?”

A magukat többségként meghatározó emberek körében a cigánynak mondott emberekről az egyik legelterjedtebb nézet az, hogy „vérükben van a lopás, a bűnözés iránt való hajlam”. Előljáróban le kell szögeznünk, hogy minden társadalmiasult, közösségi normák által ellenőrzött cselekedet, azon túl is a viselkedés az ember kulturális és nem biológiai meghatározottságán múlik.

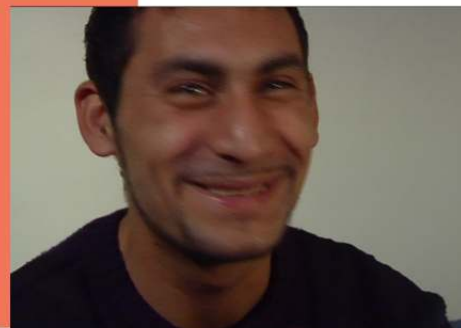
Azért, mert az 1930-as években a Tiszazug több (magyar) parasztnak lakott falujába az asszonyok szabályosan „eltették láb alól” férjüket, nem mondhatjuk sem azt, hogy a paraszt(asszonyok), sem azt, hogy a magyarok úgy általában bűnösök, netán bűnözők volnának. Egy-egy közösségen belül ideig-óráig mint egy járvány, eluralkodhat egy-egy rossz (ebben az esetben egyenesen sátáni) megoldás, amit azonban a csoporthoz tartozók normálisnak gondolnak. Hogy világosan lássunk: nem a tiszauzi asszonyok a férjpusztítók, gyilkosok, hanem voltak Tiszauzon asszonyok, akik magukra nézve megengedhetőnek tartották a hozzátartozók fölötti halálos ítélet kimondását és végrehajtását

Ha egy ember történetesen lop, előtte pedig még be is tör, azt egyedi emberi és nem etnikus mivoltából következően teszi. A konkrét ember bűne pedig nem szállhat rá egy egész nemzeti közösség fejére. Ebből az is következik, hogy nincsen cigány bűnözés, legfeljebb cigány bűnelkövetők vannak. A számoknak pedig ne higgyünk, mert sem a rendőri, sem az ügyészi szakban, de még a bíróságban sincs (hivatalosan) felekezeti, nemzeti vagy etnikai kimutatás az elítéltekről.

Hát az volt a legjobb, amikor gyerekfejjel elmentünk a barátaimmal a szőlőbe. Vittük a vedret. Na jól van, kiléssük, hogy vannak-e ott a szőlőbe magyarok, őrzik-e? Azt akkor lopjunk a szőlőt haza. Gondolkodtunk, hogy is ügyeskedjünk, de jó volt. Volt benne élmény, amikor szaladtunk, mert észrevettek. Az is élmény volt nekünk, féltünk is, ijedségünkben szaladtunk. Aztán vittünk egy kis szőlőt haza meg minden... Nagyon jó élmény volt. Jó volt akkor, még apám is élt, meg anyám is... Bárcsak még gyerek lennék! De én már nem vagyok gyerek.

(Rác Roland, Szendrőlád)

„Miért nem járnak a romák orvoshoz?”

Szociológiai kutatások rámutattak arra a megrázó tényre, hogy nem ritkák az egészségügyben dolgozók körében az olyan megnyilvánulások, amelyek a cigány emberekről mint „zombikról”, primitívekről, buja és termékeny vadakról beszélnek. Ennek ellenére a fenti kérdés egyszerűen nem igaz. A mi tapasztalatunk ennek éppen az ellenkezője: azt látjuk, hogy többen mintha a társadalmi elnyomás, a megkülönböztetés, netán a szegénység által hajtva jutnának el az orvoshoz, a kórházba, s eredendően mentális bajaik jelennek meg szervi betegségekként. Természetesen az sem meglepő, hogy az átlagnál rosszabb lakáskörülmények, a szegényes táplálkozás, a nehéz fizikai munka hamarabb felemészti az ember egészségét, mint a jobb körülmények között élőkét.

Én itt egy embert ismerek, aki nem megy orvoshoz, mert mesélte nekem.. Beteg volt fogta magát, nem hagyta el magát, inkább kiment az erdőre, szívta a friss levegőt, kiment sétált egyet kiment gombázni, kiheverte magát. Azt mondta nekem nem kell a gyógyszer se, avval sem mérgezem magam, nekem nem kell.. Van tea, csinálók a bogyókból.. És Ő jól van, nincs semmi baja... Ha lázas is, nem hagyja el magát, hogy most avval foglalkozik, megyen fáért, kiizzadja magából a lázt is, a favágás közben, és helyrejön...

Hát ha én már kezdem magamon észrevenni, hogy fáj valamim, hogy beteg vagyok, akkor egyértelmű, hogy elmegyek az orvoshoz, de hiába! Jó, megvizsgál, megírja nekem a gyógyszert, de hiába, ha nem tudom kiváltani. Azzal nem jutok előbbre, hogy megvizsgált.

Mert szerintem a cigányok, akinek nincs pénze rá, a gyógyszerre, legfeljebb elkéri az ismerősétől, és aztán megadja neki. Mert a cigányok nálunk, ha ilyenről is van szó, összetartanak azért. Jó, most az egyik családban beteg a gyerek, vagy az asszony, és ugye nem tud pénzt keríteni, mert nincs munkája, akkor elmegy az ismerőséhez és az tényleg kizárt dolog, hogy ne adjon. Ha kell, az utolsóját is, ha ilyenekről van szó.

(Rácz Roland, Szendrőlád)

„A cigányok megelégszenek a segélyekkel? Nem akarnak dolgozni?”

A túlzott és mértéktelen segélyezetttség, korábban a túltámogatottság mítosza makacs (már-már folklór) legenda a társadalomban. De számoljunk inkább: ha egy családból egy időben csak egy ember kaphat ezen a jogcímen 28 ezer forintot, s van három, akár négy gyermek, akik után (mint minden családban) családi pótlék jár, mire elég ez pénz? El tudjuk e képzelni, hogy e „bevétele-dömping” közepette jó, ha a család zsírral megkent krumplilángoshoz jut, s nem csak vakaró sül a sparhelton? Hogy gyerekek és felnőttek kizárólag mások levetett ruháiban járnak? S el tudjuk-e képzelni, hogy ennél többre sem az anya, sem az apa ne vágya? Hihető, hogy ne vállalna el az anya az első hívó szóra az iskola takarítását? Az apa ne lenne a CBA árufeltöltője, vagy ne utazna akár 200 km-t is, csak hogy biztos jövedelemhez jusson?

Minden múltbéli és néhány jelenkori példa is azt erősíti, hogy ha lehetőség mutatkozik, kapva kapnak az alkalmon, hogy munkához, és ezen keresztül biztos megélhetéshez jussanak.

A nyolc általános után jelentkeztem a Tokaji idegenforgalmi és vendéglátó szakmunkás iskolába szakácsnak. Az első hónapban még nagyon jól ment minden. Jó volt, mert összeismerkedtem azokkal, akik már oda jártak és minden jót kipróbáltunk. A tanárok szerint én voltam a legjobb gyerek, szerettem oda járni, mert jó iskola volt.

Sajnos nem tudtam végigjárni, mert kijött rajtam egy bőrbetegség, és ezért nem mertem öltözni előttük, mert szégyelltem magam. Az orvosok sokba kerültek, egy-két alkalommal tudtuk csak megvenni, de nem használt. Anyám nem tudta fedezni sem a gyógyszert sem az utazást, és evégett, ott kellett hagynom az iskolát.

Egyszer jött egy ötlete anyámnak, hogy mi lenne, ha jelentkeznék Sajószentpéterre a szakképző iskolába. Kőművesként két évet jártam oda, de sajnos a vizsgára nem mentem el, mert a vizsga előtti nap kerültem a kórházba tüdőgyulladással. Csak egy év múlva, a következő ballagó osztállyal pótvizsgázhattam volna németből és fizikából. Aztán úgy döntöttem, nem várok egy évig, mert dolgozni kellett. Feljöttem Pestre bontásba dolgozni. Egy év múlva meg már amit tanultam, szinte elfelejtettem az egészet. Hogy vizsgázzak belőle? Még a gyakorlat az ment volna, mert azt szerettem, de az elmélettől féltem...

Hát a gyerek nekünk egy boldogság, egy szeretet, egy összetartás, jobban odafigyelünk egymásra, a gyerekekre is, nekünk egy öröm, meg attól van mindennek értelme...

Én 19 éves voltam, Tündi 16, mikor megszülte az első babát. Nagyon örültünk neki, de egyrészt rossz volt, mert meghalt anyu és az ő szülei meg nem olyanok, úgyhogy nem tudtunk semmit, féltünk mindentől, hogy jól csináljuk-e...

Hát én akartam kisbabát, meghalt anyám, én olyan egyedül éreztem magam, nem akartam azt az életet választani, hogy én elzüllek és rávettem a fejem, hogy meg kéne családodosni. Legalább tudom azt, hogy én most miért élek... és ha dolgozom, hogy most miért dolgozom, és tudom azt, hogy van kire dolgozni...

(Rác Roland, Szendrőlád)

*Mit kell leírni egy életrajzban.
Még soha nem írtam életrajzot.
Nem emlékszem, hogy tanították
volna.*

*Rácz Roland vagyok, 1985 -ben születtem Miskolcon. Szendrőládon
lakom.*

Végzettségem 8 általános iskola, plussz 2 év szakképző.

*Munkahely: dolgoztam az erdészetben, a vasútnál, a
vízműveknél segéd munkásként. Idegennyelv-tudásom nincs,
szeretek dolgozni, szeretem tisztességesen elvégezni a
munkám.*

*Az az életcélom, hogy amit kapok munkát, azt rendesen
végigvigyem, tisztességesen dolgozzam, hogy a családomat
tudjam miből eltartani.*

Nincs mit többet leírnom...

Köszönöm szépen!

Ez az anyag az UCCU informális oktatási projekt képzői számára készült. Elsősorban olyan segédanyag kíván lenni, melyet a leendő önkéntes képzők használhatnak órákra való felkészüléskor. Ugyanakkor a füzet és a hozzá kapcsolódó mellékletek a képzés keretei között tananyagként éppúgy használhatók.

Mellékletek:

A Roma Kultúra Virtuális Háza DVD Rom

*Nem ismerek lehetetlent...
(DVD film válogatás)*

A projektben részt vevő partner szervezetek:

Méltóságot Mindenkinék Mozgalom

Kurt Lewin Alapítvány

Haver Alapítvány